

FUQAROLIK JAMIYATI TUSHUNCHASINING SHARQONA MODELINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Sabanova N. B.

Urganch Davlat universiteti

Kirish. Fuqarolik jamiyati tushunchasi insoniyat siyosiy-huquqiy tafakkurining eng muhim kategoriyalaridan biri hisoblanadi. Mazkur tushuncha davlat va jamiyat munosabatlarini demokratik asosda tashkil etish, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash, jamiyatda ijtimoiy hamkorlik va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish bilan chambarchas bog'liqdir. G'arb siyosiy tafakkurida fuqarolik jamiyati ko'proq individual erkinlik, bozor iqtisodiyoti va mustaqil institutlar bilan izohlangan bo'lsa, Sharq mamlakatlarida ushbu tushuncha o'ziga xos tarixiy, madaniy va ma'naviy qadriyatlar asosida shakllangan.

Sharqona modelning asosiy xususiyati shundaki, unda jamiyat taraqqiyotining markazida jamoaviylik, axloqiy qadriyatlar, oila va mahalla institutlari, ijtimoiy birdamlik hamda ma'naviy mas'uliyat turadi. Ayniqsa, O'zbekiston tajribasida fuqarolik jamiyati milliy an'analar va zamonaviy demokratik tamoyillar uyg'unligida rivojlanmoqda.

Fuqarolik jamiyati — bu davlatdan nisbatan mustaqil bo'lgan, fuqarolarning o'z manfaatlarini erkin ravishda amalga oshiradigan ijtimoiy makonidir. U turli jamoat tashkilotlari, kasaba uyushmalari, nodavlat notijorat tashkilotlari, mahalla institutlari, diniy tashkilotlar, ommaviy axborot vositalari va fuqarolarning ixtiyoriy birlashmalaridan tashkil topadi. Ilmiy adabiyotlarda fuqarolik jamiyatiga turlicha ta'riflar berilgan. Masalan, Georg Wilhelm Friedrich Hegel fuqarolik jamiyatini “shaxsiy manfaatlar va ehtiyojlar amalga oshiriladigan ijtimoiy tizim” sifatida izohlaydi.

Karl Marx esa fuqarolik jamiyatini iqtisodiy munosabatlar tizimi bilan bog'lagan va uni jamiyatning moddiy asoslari bilan izohlagan.

Fuqarolik jamiyati tushunchasining nazariy asoslari. Fuqarolik jamiyati — bu davlatdan nisbatan mustaqil faoliyat yurituvchi ijtimoiy institutlar, nodavlat tashkilotlar, jamoat birlashmalari, ommaviy axborot vositalari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tizimidir. Ushbu tushuncha qadimgi yunon faylasuflari asarlarida uchrasada, uning ilmiy nazariyasi XVII–XIX asrlarda shakllangan.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel fuqarolik jamiyatini davlat bilan oila o'rtasidagi ijtimoiy makon sifatida talqin qilib, uni iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlar tizimi deb hisoblagan. Uning fikricha:

“Fuqarolik jamiyati — bu alohida shaxslarning manfaatlari uyg'unlashadigan tizimdir.” [1, 21]

Alexis de Tocqueville esa fuqarolik jamiyatining asosini jamoat birlashmalari va fuqarolarning erkin faolligi tashkil etishini ta'kidlagan. Sharq tafakkurida esa jamiyat va davlat o'rtasidagi munosabatlar axloqiy mezonlar bilan izohlangan. Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri” asarida jamiyat taraqqiyoti adolat, ma'naviyat va hamjihatlikka asoslanishi kerakligini yozadi. “Jamiyatning mukammalligi insonlarning o'zaro yordam va hamkorligida namoyon bo'ladi.” [2, 95]. Bu fikr Sharqona fuqarolik jamiyatining asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi.

Sharqona modelning mohiyati va xususiyatlari. Sharqona model G'arb modelidan bir qator jihatlari bilan farq qiladi. G'arbda individualizm ustuvor bo'lsa, Sharqda jamoaviylik va ijtimoiy birdamlik muhim o'rin egallaydi.

Sharqona modelning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Jamoaviylik tamoyili. Sharq xalqlari tarixan jamoa bo'lib yashashga moyil bo'lgan. Mahalla, qo'ni-qo'shnichilik, qarindoshlik munosabatlari jamiyatning asosiy tayanchi hisoblangan.

O'zbekistonda mahalla tizimi fuqarolik jamiyatining eng muhim institutlaridan biridir. Mahalla nafaqat hududiy birlik, balki ijtimoiy nazorat, ma'naviy tarbiya va o'zaro yordam markazi sifatida ham faoliyat yuritadi.

Islom Karimov ta'kidlaganidek: “Mahalla — demokratik jamiyatning tayanchi va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish maktabidir.” [3, 165]

2. Ma'naviy qadriyatlarning ustuvorligi. Sharqona modelda inson erkinligi ma'naviy mas'uliyat bilan uyg'un holda qaraladi. Jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar odob-axloq, hurmat, sabr-toqat va bag'rikenglik asosida shakllanadi.

Alisher Navoiy asarlarida ham insonparvarlik va adolat g'oyalari markaziy o'rin tutadi. U shunday yozgan:

“Odamiy ersang, demagil odami, Onikim yo'q xalq g'amidin g'ami.” [4-B. 63]

Mazkur fikr fuqarolik jamiyatida ijtimoiy mas'uliyatning muhimligini ko'rsatadi.

3. Davlat va jamiyat hamkorligi. Sharqona modelda davlat jamiyat taraqqiyotining faol ishtirokchisi sifatida qaraladi. G'arb modelida davlatning cheklangan aralashuvi ustuvor bo'lsa, Sharq mamlakatlarida davlat va jamiyat o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda “kuchli davlatdan — kuchli fuqarolik jamiyati sari” tamoyili aynan shu modelning amaliy ifodasidir. Shavkat Mirziyoyev quyidagicha ta'kidlaydi: “Fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish — demokratik islohotlarning eng muhim yo'nalishidir.” [5, 186]

Sharqona va g'arbona modellarning farqi. Fuqarolik jamiyatining g'arbona modeli individualizm va shaxsiy manfaatlariga asoslanadi. Sharqona model esa jamoaviylik, ma'naviyat va ijtimoiy hamkorlikka tayanadi.

Masalan, G'arbda fuqarolik jamiyati davlatdan maksimal mustaqil faoliyat yuritisa, Sharq mamlakatlarida davlat va jamiyat hamkorligi muhim o'rin tutadi. O'zbekistonda fuqarolik jamiyati milliy qadriyatlar va demokratik tamoyillar uyg'unligida rivojlanmoqda.

O'zbekistonda fuqarolik jamiyatining sharqona modeli. Mustaqillikdan so'ng O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish milliy taraqqiyotning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bunda tarixiy an'analar va zamonaviy demokratik tamoyillar uyg'unligi asos qilib olindi.

Mahalla institutining o'rni. Mahalla tizimi O'zbekistonda fuqarolik jamiyatining milliy modelini shakllantiruvchi asosiy institutdir. Mahalla aholining muammolarini hal qilish, yoshlarni tarbiyalash, ehtiyojmand oilalarni qo'llab-

quvvatlash va jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda O'zbekistonda minglab mahalla fuqarolar yig'inlari faoliyat yuritmoqda. Ular aholining davlat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Nodavlat notijorat tashkilotlari. Fuqarolik jamiyatining muhim ko'rsatkichlaridan biri — NNTlar faoliyatidir. O'zbekistonda ekologiya, yoshlar siyosati, ayollar huquqlari, ta'lim va ijtimoiy himoya sohalarida faoliyat yurituvchi ko'plab tashkilotlar mavjud.

Ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik nazorati. Demokratik jamiyatda OAV "to'rtinchi hokimiyat" sifatida jamiyat va davlat o'rtasidagi vositachi vazifasini bajaradi. So'nggi yillarda O'zbekistonda blogerlik, mustaqil jurnalistika va ochiqlik siyosatining rivojlanishi fuqarolik jamiyati institutlarining faollashuviga olib kelmoqda.

Sharqona modelning afzalliklari va muammolari. **Afzalliklari:** ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi; jamoaviy birdamlikni kuchaytiradi; ma'naviy qadriyatlarni asraydi; aholi va davlat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi.

Muammolari: fuqarolik faolligining yetarli emasligi; ayrim hollarda davlatning ortiqcha nazorati; NNTlarning moliyaviy imkoniyatlari cheklanganligi; aholining siyosiy-huquqiy madaniyatini yanada oshirish zarurati.

Xulosa. Fuqarolik jamiyatining sharqona modeli tarixiy an'analar, ma'naviy qadriyatlar va jamoaviylik tamoyillariga asoslangan o'ziga xos taraqqiyot yo'lidir. Ushbu modelda davlat va jamiyat o'rtasidagi hamkorlik, mahalla instituti, ma'naviy mas'uliyat va ijtimoiy birdamlik muhim o'rin egallaydi.

O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda milliy qadriyatlar va demokratik tamoyillar uyg'unligi katta ahamiyatga ega. Kelgusida fuqarolik institutlarini yanada rivojlantirish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish va fuqarolarning siyosiy faolligini oshirish mamlakat taraqqiyotining muhim omili bo'lib qoladi.

ADABIYOTLAR

1. Hegel G.W.F. *Philosophy of Right*. — Oxford University Press, 1942.
2. Abu Nasr Forobiy. *Fozil odamlar shahri*. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
3. Islom Karimov. *Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch*. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Alisher Navoiy. *Mahub ul-qulub*. — Toshkent, 2011.
5. Shavkat Mirziyoyev. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. — Toshkent: O'zbekiston, 2021.

Annotatsiya. Mazkur maqolada fuqarolik jamiyati tushunchasining nazariy asoslari, uning tarixiy shakllanish bosqichlari hamda demokratik davlat taraqqiyotidagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, fuqarolik jamiyatining asosiy institutlari — mahalla, nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik nazoratining ahamiyati yoritilgan. Maqolada fuqarolik jamiyatining sharqona va g'arbona modellari o'rtasidagi farqlar ham ko'rib chiqilgan hamda O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlarga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: fuqarolik jamiyati, demokratiya, huquqiy davlat, mahalla, sharqona model.

Аннотация. В данной статье научно анализируются теоретические основы понятия гражданского общества, этапы его исторического формирования, а также его роль в развитии демократического государства. Освещается значение основных институтов гражданского общества — махалли, негосударственных некоммерческих организаций, средств массовой информации и общественного контроля. Кроме того, рассматриваются различия между восточной и западной моделями гражданского общества, а также уделяется особое внимание реформам, проводимым в Узбекистане в целях развития институтов гражданского общества.

Ключевые слова: гражданское общество, демократия, правовое государство, махалля, восточная модель.

Annotation. This article scientifically analyzes the theoretical foundations of the concept of civil society, the stages of its historical development, and its role in the progress of a democratic state. The study also highlights the importance of the main institutions of civil society, including the mahalla system, non-governmental non-profit organizations, mass media, and public control. Furthermore, the article examines the differences between Eastern and Western models of civil society and pays special attention to the reforms being implemented in Uzbekistan to strengthen civil society institutions.

Keywords: civil society, democracy, rule of law, mahalla, Eastern model.